ISSN: 1307-914x

GAZİ TÜRKİYAT

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Turkology Research

TÜRKİYAT

18

BAHAR 2016

DİVAN EDEBİYATI HUSUSUNDA MED-CEZİR FİKİRLERİN SAHİBİ BİR ELEŞTİRMEN: NURULLAH ATAÇ

Nurullah Ataç: The Owner of Tides Views and A Critic about Divan Literature

Атач Нуруллах: критик с мыслями как прилив и отлив, о литературе Диван

Necip Fazıl DURU*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 75-92

Öz: Türk edebiyatında köklü bir geçmişe sahip olan Divan edebiyatı, on dokuzuncu asırdan itibaren farklı sebeplerle ve ciddi biçimde eleştirilmeye başlanmış, gerçekte kendini tekrara düşmüş olan bu edebiyat kaçınılmaz olarak, şeklen de olsa serüvenini tamamlamıştır. Namık Kemal ile başlayan ve artarak devam eden Divan edebiyatı tartışmalarına Cumhuriyet döneminde katılan önemli isimlerden birisi de Nurullah Ataç'tır. Edebiyat hayatına şiirle başlayan fakat bu işte başarılı olamayacağını sezerek eleştiri ve deneme türüne yönelen Ataç, yazarlık hayatı boyunca muhataplarını acımasızca eleştirdiği gibi farklı görüş sahiplerince de eleştirilmekten kurtulamamıştır. Pek çok konuda olduğu gibi Divan edebiyatı hakkında da kanaatlerini ortaya koyan Ataç, bu edebiyata dair olumlu olumsuz bir yığın fikir ortaya atmış, kimi zaman fikirlerinde değişikliğe gitmiş, kimi zaman da ikilemde kalmıştır. Çalışmamızda Nurullah Ataç'ın Divan edebiyatına dair görüşleri ele alınmış, ortaya atmış olduğu fikirler, başka fikirleri ile desteklenmiş veya yanlışlanmış; fikirlerindeki çelişmeler ve değişmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Nurullah Ataç, Divan şiiri, çelişme, ikilem, eleştiri.

Abstract: Classical Turkish literature, which has a long tradition in Turkish literature, from the nineteenth century began to be criticised for different reasons and repeated itself in reality as inevitably, and formally completed its time (adventure). In the Republic period Nurullah Atac, an important author, participated in the classical Turkish literature discussions started with Namık Kemal and went on onwards increasingly. He started his literary life by writing poems, but realised that he could not be successful in this field and inclined to writing critiques and essays. In his authorship period he criticised the others mercilessly and could not avoid being criticised by different view holders. As happened in many other topics, he revealed his opinions about the classical literature, too, put forward many positive and negative ideas about it, sometimes changed his views and sometimes remained in dilemma. In this study we analysed Atac's opinions of the classical Turkish literature, these views were supported by other ideas or falsified and the changes and conflicts in his views were put forward.

Keywords: Classical Turkish literature, Nurullah Atac, Classical Turkish poem, conflict, dilemma, criticism.

Аннотация: Литература Диван, которая имеет давние традиции в турецкой литературе, с начала девятнадцатого века стала подвергаться резкой критике, на самом деле она тогда стала повторять себя по разным причинам и формально уже завершила свой путь. В конфликты начавшиеся Намык Кемалем и после продолжавшиеся вокруг литературы Диван, во время Жумуриет (Республика) присоединился один из самых важных персон Нуруллах Атач. Атач, перешагнув порог в мир литературы поэзии, понял что он не сможет быть успешным в данном жанре и перешел в жанр критики и очерков. Он беспощадно критиковал своих коллег и не смог сбежать от критики владельцев с

* *Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Ordu/TÜRKİYE. nfduru@gmail.com.* *Gönderim Tarihi:19.02.2016. Kabul Tarihi: 17.03.2016.*

другими мнениями на протяжении всей жизни. Атач, который выложил свои положительные и отрицательные мнения о литературе Диван и в общем, иногда менял свои убеждения, а иногда оставался в диллеме. В данном исследовании, обсуждаются взгляды Нуруллах Атача о литературе Диван, которые поддерживаются другими его идеями или же фальсифицируются; выявляются противоречия и изменения его взглядов.

Ключевые слова: литература Диван, Нуруллах Атач, стихотворение, противоречие, дилемма, критика.

Giriş

Eleştiri-deneme türünde pek çok yazının sahibi Nurullah Ataç, yazılarında ortaya koyduğu düşünceleri ile çok defa eleştirilmiştir. Eleştirilmesinin en önemli nedeni fikirlerindeki değişkenliktir. Zamana bağlı olarak değişen fikirlerinin yanında aynı yazı içerisinde görülen çelişkili ifadeleri ile de pek çok kişi tarafından oldukça sert bir dille tenkide uğramış, yazıları kimilerine göre bilimsellikten uzak, boş sözler olarak değerlendirilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri* adlı eserinde kurmuş olduğu kurgusal mahkemede davalı Ataç'ı *"halkla sanatkâr arasında bir nevi zevk simsarlığı vaziyetini seçtiği"* (2013: 66) gerekçesiyle suçlamış; onun hakkında bir hâkim kimliği altında bir karara varmıştır. Ataç hakkında verilen karar şöyledir: *"Yüksek mahkeme, sanığın, fransızca muallimliğinde, edebiyattan bahsetmemek şartiyle ibkasına, gazetelerde, menba ve aslını göstermek şartıyle tercümeler yapabileceğine, fakat her türlü edebiyat ve (söyleşi) yazılarından men'ine ve savcılık makamının iddianamesini ezberleyip Türkiye'nin en büyük şehirlerindeki halkevlerinde birer kere ezbere okumasına karar vermiştir"* (Kısakürek 2013: 73).

Oldukça alaycı bir şekilde hicvettiği Ataç, tenkide dair hiçbir fikir sunmamakta, *"Ankara'da (Ulus) ceride-i feridesinde hiç değişmeyen kabak çekirdeği üslûbu ve Hotantolar diliyle 'söyleşi, eyleşi, beyleşi' diye, kırk yıllık balıkçı Yani'nin kırk yıllık midye dolması gibi hep aynı mutfak mârifetini tekrarlamakta ve mukavva kılıcına tevdi edilen bir vazife halinde (Büyük Doğu) kayasına hamleler (!) etmektedir"* (Kısakürek 2013: 67) . Ataç'ı gençler için "zararlı" bulan Kısakürek "Nurullah Ataç" isminde bir tenkitçinin olmadığını söyler.

Ataç hakkında her zaman olumsuz eleştiriler yapılmamıştır. Kimilerine göre o, gençlerin ufkunu açmıştır. Kısakürek'in yerden yere vurduğu Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın nazarında ender bulunan kişilerdendir. Ona göre:

> *"Nurullah kadar istidadın peşinde koşan, güzeli bulduğu yerde alkışlayan ve çirkine 'Kalk git efendim...' demekten çekinmeyen pek az fikir adamımız vardır. Yazmağa başladığı günden bu zamana kadar hiçbir sanat hareketini gözden kaçırmamış, en ufak bir kımıldanışı bile cevapsız bırakmamıştır. Yeni şairlerimizin çoğu onun kaleminde ve fikirlerinde, ileri atılışlarına istinat noktası bulmuşlardır. Ataç onları desteklemek için en ağır mes'uliyetleri üzerine almaktan korkmamıştır."* (Tanpınar 2014: 434).

Kimine göre gençler için zararlı olan Ataç, kimine göre onların fikirlerine kaynaklık etmektedir. Ataç'ın eleştirildiği esas husus, onun fikirlerindeki değişkenlik ve

çelişkidir. Nurullah Ataç, değişen ve birbiriyle çelişen ifadeleri olduğu yönündeki eleştirilere kulak tıkamış, bu değişmenin ve çelişkinin gerekli olduğunu savunmuş, bunu bir düşünme belirtisi olarak görmüştür. *" Bir yazarda çelişme görmezsem, dün dedikleri ile büğün dedikleri arasında az çok bir değişiklik, az çok bir ayrım bulamazsam, bilirim ki o yazar gerçekten düşünmüyordur, olayları incelemiyor, onlardan bir anlam, bir öğrence (ders) çıkarmıyordur. Bir düşünceye, bir öğretiye (doctriné'e) saplanmış, onun tutsağı olmuş, özgürlüğünü yitirmiş..."* (Ataç 2013: 199) diyen yazar kendisini eleştirenlere *"Düşünmek değiştirebilir kişiyi. Dün şuna bağlanmış, büğün bunun da bir doğruluğu, ya da güzelliğini anlamış... Neden söylemesin bunu? Dün dediklerinden dönmeyecek diye artık inanmadığı bir görüşü mü savunsun?"* (Ataç 2013: 207) diye sorar.

Fikirlerindeki çelişmeyi eleştirenlerden biri de Vedat Günyol'dur. Ataç kendisini eleştiren Günyol ile ilgili olarak bir yazısında şöyle söyler: *"Biribirine aykırı, biribirini tutmaz sözler söylemek, Bay Vedat Günyol'un gözünde en büyük suç bu işte. Bende de bu suçu görüyor. Bilmem çok var mıdır benim yazılarımda çelişme? Varsa da yerinmem. Övünmeyi sevsem övünürdüm de. Düşünülerimin çok olduğunu, türlü türlü konular üzerinde düşündüğümü, türlü görüşlere ilgilendiğimi gösterir de onun için."* (Ataç 2013: 17).

Değişkenliği ile etrafındaki kişilerin tepkisini çeken Ataç hakkında dostu Tanpınar *"Bu kadar canlı olan ve sadece fikir dünyasında yaşayan bir insan elbette zaman zaman yanılır."* (2014: 435) diyerek değişkenliğinin, dolayısıyla zaman zaman yanılmasının doğal olduğunu söyler. Ona göre *"Nurullah kendisinden şüphe eden adam sıfatıyla, durmadan fikirler arasında gezindi. Bütün çok okuyanlarda olduğu gibi, Nurullah kendisinde bu okumaların doğurduğu müstear şahsiyetleri -yahut fikirleri- her yıkmağa çalıştıkça, biz zenginleştik. O kendisini aradıkça, okuyucuları kendilerini buldular."* (2014: 436).

Çelişmeden kaçınmadığını, nedeninin ise birbirine aykırı gibi görünen iddiaların çoğunun birbirinin tümleyicisi olduğunu ancak aralarındaki ilintinin anlaşılamayabileceğini söyleyen Ataç, *"Çelişmeden kaçınanlar, bir türlü düşünüşle yetinenlerdir. Doğrusu, acırım onlara."* (2013: 15) demektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ataç'ın yaptığının aslında rasyonel bir şey olduğunu söyler. Ataç'ın kendisini tam görmek istediğini belirten Tanpınar'a göre *"Nurullah hep' yeniden yaşıyordu. Yaşadığı için tesir altında kalıyor, her tesirden yeni bir isyanla sıyrılıyordu."* (2014: 436).

Ataç, yazılarındaki kararsız hallerini kimi zaman, yaratmış olduğu bir karakterle ortaya koyar. Aslında yazarın ta kendisi olan bu karakter Keziban'dır. Yazarın daha sonraları Allı diye seslendiği karakter, yazarla gerçekleştirdiği "düşsül sohbetler" de yazarın bir anlamda iç sesi olmuş, yazarın bir konu hakkındaki fikirlerinin tersini dile getirerek çok yönlü düşünmeyi sağlamıştır. Keziban'ın, yazarla olan bir görüşmesinde yazara *"Bilirim huyunuzu, André Gide'e özenip sözde öyle hayalî milâkatlar yazmak isteyeceksiniz, zaten bana mektuplarınızı, şu Keziban'a Mektuplar'ı, Gide'in Billets à Angèle'ine özenip yazmadınız mıydı?"* (Ataç 2015: 135) demesi, bu karakterin nereden esinlenerek oluşturulduğunun açık bir ifadesidir.

Bu sohbetlerin birinde Keziban yazara *"Bugün bir düşünceye kapılıyorsunuz, saplanıyorsunuz, dünkü düşündüklerinizi, dünkü beğendiklerinizi unutuveriyorsunuz. Son yıllarda Divan şiiri ile oldukça uğraştınız; iyi bilmezdiniz, hattâ hiç bilmezdiniz, biraz öğrenince hayran oluverdiniz. Şimdi sizin için varsa divan şiiri, yoksa divan şiiri"* (Ataç 2008: 98) der.

Ataç, bahsi geçen bu sohbette Keziban'a karşı sessiz kalsa da, kendindeki bu ikiliği, duyguları ve düşünceleri arasındaki uyuşmazlığa bağlar, bunu Allı ile yaptığı bir sohbette şöyle dile getirir: *" (...) ben yalandan kaçındığım için o ikilikten kurtulamıyorum. Fuzuli'nin, Baki'nin şiirlerini sevmiyorum, beğenmiyorum desem yalan söylemiş olacağım, ama o şiirlerin bundan sonra da yaşıyabileceğine, çocuklarımıza onları öğretmek gerektiğine inandığımı söylesem, o da yalan olacak... Duygularımla düşüncelerim arasında bir ayrılık, bir uyuşmazlık var. Ne yapayım? Devrim çağlarında öyle olur..."* (2014: 155).

Düşüncelerinin başka, duygularının başka olduğunu belirten yazar düşündüğü gibi duymaya, duyduğu gibi düşünmeye özenmediğini belirterek *"Doğrusunu söyliyeyim, bu ikilik hoşuma gidiyor benim. Bir kalıp olmak iyi mi sanki? Kimi düşüncelerime bırakırım da kendimi bir yana, kimi duygularıma bırakırım da öte yana giderim, iki yanın da ayrı ayrı güzellikleri var, ayrı ayrı hazları var, hepsini tutmağa çalışırım."* (Ataç 2015: 256) der.

İkilikten hoşlandığını söyleyen yazar, çelişkili hallerinden vazgeçmez; bir yandan duygularının ve düşüncelerinin ayrı şeyler söylediğini, ikisini de tuttuğunu belirtir; diğer yandan düşüncenin değeri olduğunu, duygunun olmadığını söyler (Ataç 2014: 157).

Mehmet Kahraman'ın, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar* isimli eserinde, Ferzan A. Aras'ın Varlık dergisinde çıkan 'Bay Nurullah Ata ile Konuşma' adlı yazısından bir alıntı yapılır. Ataç'ın *"işin içine hislerimi karıştıracak olursam, Nef'î'yi, Nâilî'yi, Bâkî'yi sevmiyorum diyemem, fakat büğünkü fikirlerimle onlardan nefret ediyorum."* (Kahraman 1996: 67) sözünün alıntılandığı bu cümle, onun duygu ve düşüncelerinin birbirine ne kadar zıt olduğunun göstergesidir. Aklı ve gönlü arasındaki bu kararsızlıklar Ataç'ı yaşamı boyunca bırakmayacaktır.

Her fırsatta devrimin yeni bir yaşayışı gerektirdiğini belirten yazar, *"Bizde o şiirlerden, o ezgilerden duygulanmak gücü kendiliğinden yoktu ya! aldığımız eğitim, çevremiz aşıladı bize o gücü. Büğünkü düşünce ise onları beğenmemeği, onlarla duygulanmamağı aşılayacaktır, onu aşılaması gerektir."* (2014: 157) diye düşünür.

Yazarın fikirlerindeki bu çelişme ve değişmeden Divan edebiyatı ve ona ait pek çok husus da nasibini almıştır. Tanpınar'ın belirttiği gibi, sözünü sakınmayan Ataç'ın Divan edebiyatı tartışmaları devam ederken bu tartışmalara uzak kalması beklenemezdi. Ataç'ın Divan edebiyatı ile ilgili kararsız hâllerine değinmeden önce Divan edebiyatına yönelik ilk eleştiriler hakkında birkaç söz söylemek yerinde olacaktır.

Mehmet Kahraman, Hasan Ali Yücel'in *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış* adlı kitabında yüzyıllara göre Türk edebiyatı sanatçıları ile diğer toplumların sanatçılarını karşılaştırmalı olarak verdiği bir istatistikten bahseder. Kahraman, bu istatistiğe göre Türk edebiyatının dünya edebiyatı içinde %40'lık bir orana sahip olduğunu söyledikten sonra, daha önemli bir noktaya temas eder. İstatistiğe göre *"Divan Edebiyatı'nın Türk edebiyatındaki diğer edebi bölümlere göre oranı %64'tür"* (1996: 15) diyen yazar, Türk edebiyatının ağırlık noktasının Divan edebiyatı olduğunu belirtir.

Türk edebiyatı içerisinde bu kadar büyük bir orana sahip olan ve asırlarca devam eden bir gelenek neden tartışmaya konu olmuş, neden kimi zaman acımasızca eleştirilmiştir? Bu konuda da farklı fikirler ortaya atılmıştır. Mehmet Kahraman'a göre *"İlk tepkinin bütün sorumluluğu Namık Kemal'in omuzlarındadır"* (1996: 25). *"Namık Kemal'e göre Divan edebiyatı'nın ahlâkla ilgisi pek azdır. Abartılmış bir riyakârlık ile kalenderce bir yaşayıştan ibarettir, bir içki sofrası şaklabanlığıdır"* (1996: 26). *"Divan edebiyatını tenkidi en kolay noktalarından ele alan Nâmık Kemal bu tarafıyla gazeli, içine her şeyin rastgele tıkıldığı bir parça bohçasına benzetir."* (Akün 2014: 92). Şarktan uzak duran Avrupa'yı kendine yakın gören Namık Kemal'in Doğu'ya ait kabul edilen Divan edebiyatına yönelik bu eleştirileri, Batılı olma çabasıyla, Divan edebiyatının daha fazla örselenmesine sebebiyet vermiştir.

Divan edebiyatını, hakikatte o edebiyatı var eden, üreten zihniyeti eleştirenlere Nurullah Ataç da katılmış, Divan edebiyatı ile ilgili olumlu ve olumsuz pek çok fikri ortaya atmıştır. Bu fikirlerdeki değişkenlik onun da kimi zaman en ağır şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Bunları farklı başlıklar altında incelemek yerinde olacaktır.

NURULLAH ATAÇ'IN DİVAN ŞİİRİNE UZAKLIĞI / YAKINLIĞI

Divan şiirini eski şiir olarak kabul eden ve eski şiire uzaklığını devrimci kişiliği ile açıklayan Nurullah Ataç, Batılı olmayı devrimci olmayla eş tutar ve eski şiirden uzaklaşmadıkça devrimci, dolayısıyla Batılı olunamayacağını iddia eder. Bu hususta iç sesi Allı, ona şöyle sorar:

> *" 'Biz bu şiirleri sevdikçe, çocuklarımıza bunları öğrettikçe gerçekten Batılı olamayız, gerçekten devrimci olamayız' diyorsunuz, bir yandan da biraz yalnız kaldınız mı, bir iki arkadaş gördünüz mü başlıyorsunuz bunları okumağa. Neden silkinemiyorsunuz bu ikilikten?.. Darılmayın, asıl düşündüğümü söyliyeyim: neden yalan söylüyorsunuz? Bu beyitleri seviyorsanız, divanları kapatalım demeniz yalandır; divanları kapatmak istiyorsanız bunları sevmiyorsunuz, güzel bulmuyorsunuz demektir. Ya biri, ya öteki."* (Ataç: 2014: 155).

Ataç ise Allı' ya bunun yalan değil bir ikilik olduğunu söyler ve yalandan kaçındığı için ikilikte kaldığını belirtir.

"Başları bir kızdı mı, Fuzuli'ye, Baki'ye de kıyıyor, altı yedi yüzyıllık geçmişimizi atıveriyorlar." (2008: 176) diyen Ataç, yine fikrini değiştirir ve kendi de altı yedi yüzyıllık geçmişimizi atıverenlerden olur. Biricik amacı devrime uygun yaşamak olan ve *"Ne duruyoruz? Gömelim onu. Onu gömelim de ötekinin tutunmasına, gelişmesine engel olmasın."* (2014: 97) diyen Ataç, eski şiiri devrim yolunda engel olarak görür. Divan şiirinin öldüğünü ve tekrar yaşatılamayacağını düşünen Ataç'a göre bu edebiyat *"Yaşıyor, ortada dolaşıyor gibi gördüğümüz bir hayaletten başka bir şey değildir."* (2015: 254). Divan şiirinin geçmiş olmasına üzülmeyen yazar, bunu yeni hayata ve yeni medeniyete girmek için gerekli görmektedir (Ataç 1958: 8).

Eski şiiri büsbütün bırakmamız konusundaki ısrarından bir derece vazgeçen Ataç, başka bir yazısında *"Devrimci miyiz? Gerçekten devrimci miyiz? Kapatacağız geçmişi. Yeni benliği edininceye kadar olsun, eski divanları okumayacak, eski musikiyi çalıp dinlemeyeceğiz. Gün gelir yeni benliğimiz kurulur, gelişir, yerleşir"* (2004: 146) diyerek, eski şiirin büsbütün değil de en azından yeni benlik oluşturulana kadar bırakılması gerektiğini ifade eder.

Divanları bırakmak, adlarını bile anmak istemeyen yazar içinde anlam veremediği, ne olduğunu bilmediği bir şeyin kendisini divanlardan ayırmaya izin vermediğini söyler. Ataç, *"Kasidelere, sıra sıra gazellere, murabbalara, muhammeslere daldım mı, eski şiirimizi sevmemek, o kitapları büsbütün kapatmak için aklıma gelen, hepsinin de doğruluğuna inandığım sebepleri unutuyorum, tutuluyorum onların büyüsüne de günümüzden, sanki dünyadan uzaklaşıveriyorum"* (2015: 253) diyerek kararsız hallerini sürdürür.

Fikirlerindeki değişkenliği kabul eden yazar, Divan edebiyatının güzelliği ve taze liği konusundaki düşündüklerinin değişmediğini belirterek şöyle söyler: *"On beş yıldır çok düşüncelerimi değiştirdim, ama o gün dediğim gibi bügün de diyorum, bizim edebiyatımız kendi kendine yetmez; güzeldir, tazedir, ama o güzelliği, o taze liği anlamamız için mektep'e gitmeliyiz."* (2015: 146).

Ezberinde iki bine yakın beyit olan Ataç (2008: 32), *"Ne iyi etmişim de birçok beyitler, mısralar okumuş, ezberlemişim. Büsbütün yalnız kaldım mı, onları anıyorum da kurtuluyorum kendi içime düşmekten."* (1958: 22) diye yazdığı 1951 tarihli *Gene Yalnızlık* adlı makalesinde içindeki "zifiri yalnızlıktan" bu beyitler sayesinde kurtulduğunu ikrardan da geri durmaz.

GENÇLER DİVAN ŞİİRİNE UZAK / YAKIN OLMALI

Nurullah Ataç'ın sıklıkla kararsızlığa düştüğü konulardan biri de gençlerin Divan edebiyatına karşı tutumlarının ne olması gerektiğidir. Ataç, Divan şiirini eski şiir olarak kabul eder ve eski şiirin gençlere öğretilmesi hususunda ikileme düşer. Devrimci kimliğini sürekli öne çıkaran yazar, eski şiirin devrime zarar verdiği düşüncesini de taşımaktadır. Tabiî olarak, eskiye ait olanlardan uzak durmadıkça dev-

rimci, dolayısıyla Batılı olunamayacağını belirtir: *"Eski şiirimizi, Divan şiirini, bilirsiniz, severim, çok severim. Bir yandan da kızarım ona, onu sevdiğim için kendime kızarım. Kapatmalıyız artık o edebiyatı, büsbütün bırakmalıyız, unutmalıyız, öğretmemeliyiz çocuklarımıza. Onu sevdikçe, Fuzuli, Baki, Naili gibi şairleri okuyup bir tat duydukça, çocuklarımıza da belleteceğiz, sevdireceğiz diye uğraştıkça Doğulu olmaktan silkinemiyeceğiz, kurtulamayacağız, Batı acununa gerçekten karışamayacağız."* (Ataç 2014: 97).

Ataç'ın kaygısı devrime, dolayısıyla dâhil olduğumuz yeni medeniyete gelebilecek zarardır. Ataç, bir yandan eski edebiyatı kapatmamız ve büsbütün bırakmamız gerektiğini söylerken, öte yandan *"Şiirimizi, eski şiirimizi kendimiz de okumalı, çocuklarımıza da okutmalıyız. Dilimizi gerçekten öğrenmenin, tadına erip, onunla güzel şekiller kurmak gücünü edinmenin başka yolu yoktur."* (2015: 124) diye düşünür. Avrupa'dan gelen kitapları okumak için divanların kapatıldığını belirten yazar, aslında divanların kapatılmasının zorunlu olmadığını, divanların da ana dilin öğrenilmesinde faydası olduğunu düşünmektedir (2015: 124).

Bu konuda fikirleri sürekli değişen yazar, başka bir yazısında da gençlerin eski şiirden uzak durması gerektiğini söylemiş, ancak kendilerinin uzak kalmasına gerek olmadığını ifade etmiştir. *Fuzuli'yi Okurken* adlı yazısında bu konuyla ilgili olarak şöyle bir itirafta bulunmaktadır:*"(...)istemiye istemiye açıyorum divanları, istemiye istemiye açıp da bayıla bayıla okuyorum. Göstermiyelim gençlere, gizliyelim onlardan, ama biz, o âlemin bizden uzaklaşmasına ne de olsa üzülenler, 'ıkd-ı engûr gibi bir araya baş çatıben' açalım, okuyalım, Fuzuli divanını, beyitler arıyalım onda, bulduğumuz güzelliklerle coşalım."* (2015: 256).

Yazar, çelişkilerine ısrarla devam etmiş, başka bir yazısında yukarıya alıntıladığımız sözlerinin aksini söylemiştir. Beyitler aramak, güzellikleri ile coşmak isteyen yazar, gençler de *"Bir gün gelir, belki kendi kendine bulurlar o gazelleri. Bir Batılı görüşüyle okurlar onları, bizim büğün iyice sezemediğimiz güzelliklerini görürler de yeniden diriltiverirler. Şimdilik biz o divanlardan uzaklaşalım."* (2015: 255-256) diyerek kararsızlığını sürdürür.

Gençlerin Divan edebiyatına geçmiş ve ölmüş bir şey diye bakmalarını haklı bulan Ataç, gençlere " *Hakları da var, o edebiyat bizim şimdilik yaşayışımıza uymaz, bizim büğünkü görüşlerimize aykırıdır, onu gücün yaşatamazsınız, kapatacaksınız, kendi kendine kapanacak o."* (2015: 268) der.

Ataç'ın yoğun çelişmelerine örnek olarak verebileceğimiz şu sözleri gençlere eski şiiri sevdirmek konusundaki kararsız hâllerine bir delil olarak gösterilebilir. Divanları gençlere göstermemek, onlardan gizlemek gerektiğini söyleyen Ataç, başka bir yazısında bu sözünü şöyle inkâr eder: *"Ben, hiçbir zaman, eski şairlerimizden bütün bütün yüz çevirelim demedim. Fuzuli'yi, Baki'yi, Naili'yi, Nefi'yi, Nedim'i, Galip'i, daha başkalarını da, ne kadar sevdiğimi beni tanıyanların hepsi bilir. Gençlerde o şairler için muhabbet uyandırmağa elimden geldiği kadar çalıştım."* (2015: 58).

Divan şiirinin anlaşılması zor dilini eleştiren, bu yüzden yeni neslin onu anlamayacağını iddia edenlere karşı Ataç, gençlerin önce anlamadan hoşlanacaklarını, yavaş yavaş kelimelerin manasını da öğreneceklerini, bir gün onların da bu şiiri anlayabileceklerini düşünür (2008: 29).

Nurullah Ataç, güç olsa da eski şiiri okumanın Türkçecilik için zorunlu olduğunu belirtir ve *"Bu zorlukları bilelim, ama eski şiirimizi okuyalım. Ondan büyük bir duygu, düşünce zenginliği beklemiyelim, gene de okuyalım. Çünkü dilimizi sevmek için başka yol yoktur; eski şiirimizi okumazsak, çocuklarımıza okutmazsak Türkçe, kullandığı kelimeler ne olursa olsun, Türkçecilikten çıkacak."* (2015: 128) der.

Fuzûlî'nin, Bâkî'nin yarınkilere yabancı geleceğini söyleyenlere katılmayan Ataç, bu konuda bir deneme yaptığından bahseder: *" (...) eski yazımızı da, aruz veznini de bilmiyen bugünkü gençlere eski şiirlerimizden okuyorum, biraz anlatıyorum, hoşlarına gidiyor. Geçenlerde on yedisinde bir kıza, kendi kızıma, Galib Dede'nin ' Ey nihâl-i işve bir nevres fidanımsın benim' diye başlayan şarkısını okudum"* (2008: 29) diyen Ataç, kızının bu beyti çok sevdiğini, ezberlediğini, birçok yerini anlamasa da sesi duyabildiğini, şiiri sezip sevebildiğini belirtir.

Dilin değiştiğini bu yüzden eski şiirin tarihe karıştığını söyleyenlere karşılık o, güzel şiirin asla eskimeyeceğini bildirir:*"Halbuki gençlere şiirin, güzel, büyük şiirin daima yaşayacağı hissini vermek lâzımdır.' Dilimiz, zevkimiz ne kadar değişirse değişsin Fuzuli'nin, Baki'nin, Nedim'in, Galip'in daima okunacağına kaniyim; çünkü onların şiiri güzeldir, büyüktür."* (Ataç 2015: 59) der.

Kararsızlığının, tutarsız ifadelerinin farkında olan yazar gençlere *"Okuyun o beyitleri, düşünün onların üzerinde, dalın. Benim karmakarışık, saçmasapan söylediklerimi unutun da yalnız onları saklayın."* (2014: 83) diye salık verir.

Aynı Ataç, yeri geldiğinde Divan edebiyatının varlığını bile kabul etmez. Düşünceleri ile duyguları arasındaki uyuşmazlığın farkında olan yazar, duyguları bir tarafa bırakıp açık konuşmak gerektiğini söyler. *"Bana öyle geliyor ki içimizdeki duyguları yenerek açıkça söylemeliyiz: bizim bir edebiyatımız yoktur; çünkü geçmiş yüzyıllardaki şairlerimizin eserleri ne kadar güzel olursa olsun, bir insan kafası kurmağa, bir insanı insan etmeğe, kendi kendisi üzerine dış âlem, iç âlem üzerine düşünür, çevresindekileri kavrar bir kişi etmeğe yetmezler. Daha da ileri gideceğim: bizim şiirimiz kendi kendini anlatmağa da yetmez, yalnız bizim şiirimizi okumakla kalanlar onun eşsiz güzelliklerini de sezemezler."* (2008: 42). Eski şiiri anlamak için Latin edebiyatını bilmek gerektiğini belirten yazar *"Kendi kendine yeter bir edebiyat değildir bizim Divan şiirimiz. Bunun için kapatmalıyız onu. Fuzuli'yi de, Baki'yi de, Neşati ile Nazîm'i de unutmalıyız. Onları çocuklarımıza belletmemiz gerekli değildir. Çocuklarımıza gerçekten edebiyat sevgisini, güzellik kaygısını aşılamak istiyorsak onlara, Yunanlılarla Lâtinlerden başlıyarak Batı âleminin şiirlerini, eserlerini öğretelim, benliklerini onlarla yoğuralım."* (2015: 255) demekte ve en iyi yolun çocuklara Yu-

nanca ve Latince öğretip, yarın o dillerin eserlerindeki görüşe, anlayışa uygun bir Türk edebiyatı kurulmasını sağlamağa çalışmak olduğunu düşünmektedir.

DİVAN ŞAİRLERİ TOPLUMA YAKIN / UZAK

Divan şairleri de farklı sebeplerle, Divan edebiyatına yönelik eleştirilerde, sert ve bir kısmı da haksız tenkitlere maruz kalmışlardır. Bu edebiyatı en fazla eleştirenlerden Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabında şairlere pek çok suçlamada bulunmuş, Divan edebiyatı geleneğini adeta tarumar etmiştir. Divan şairlerini hayattan uzak olmakla suçlayarak, *"Ülke yıkım üstüne yıkılmalarla yıkım yıkım yıkılırken şair, bu gazayı tarihlerle, kasidelerle kutlamaktan utanmaz."* (1945: 17) demek suretiyle şairleri çıkarlarını düşünmekle itham etmiştir. Ona göre şairler padişahlara dalkavukluk etmişler ve gerçekleri çarpıtmışlardır: *"Ordu kendi ağırlığını yağmalayıp dağılmış, zor zoruna bir sulh yapılmıştır. Tarih bunu müphem satırlarla kaydederken şair, derhal padişahın bu zaferini tebrik eder, hünkâra ve vezirine kasidelerle zafer çelenkleri örer."* (1945: 17). Padişah ölmeden ölümüne, yenisi tahta çıkmadan cülusuna tarih düşürmek, en sanatlı mersiye ve kasideyi yazmak için odasına kapanmakla (1945: 14) suçladığı şairler Gölpınarlı' nın gözünde yalnızca ferdi kaygıları, çıkarları olan insanlardır.

Behçet Necatigil, caize konusuna Gölpınarlı'dan ve onunla aynı fikirde olanlardan farklı bakmaktadır: *"Osmanlı İmparatorluğu için bir çeşit 'fikir ve sanat eserleri kanunu'dur câize. Divan edebiyatının töresidir, yasasıdır, edebiyatçının sosyal sigortası bir çeşit. Bugün dergilerde, gazetelerde basılan yazılara, şiirlere, yayınevlerinde çıkan kitaplara ödenen telif ücretlerinin yerini tutuyor câize"* (Necatigil 1983: 105). Caizenin, bir emeğin karşılığı olduğunu düşünen Necatigil, *"(...) o câizeleri veren devlet erkânını övgü düşkünü ve şairleri de onların dalkavukları diye küçültmeye kalkmak, en azından cahillik ve insafsızlık olur."* (1983: 106) demektedir.

Divan şairleri ile ilgili olarak Nurullah Ataç da Necatigil gibi düşünmekte, Divan şairlerinin dalkavuk olarak nitelendirilmesini yanlış bulmaktadır: *"Divan şairleri kasideler yazıp zamanlarının büyüklerini, değerlileri gibi değersizlerini de, iyileri gibi kötülerini de, hepsini överlermiş... Bunu bir suç sayıp o şairlere 'dalkavuk' diyenler, ancak kendi anlayışsızlıklarını, düşüncesizliklerini göstermiş olurlar. Kaside yazan şairin asıl istediği padişahı, vezirleri, şeyhülislâmı, herhangi bir kimseyi övmek değil, birtakım söz hünerleri göstererek güzel beyitler düzmektir."*(Ataç 2008: 91).

Şiirin sınırlarının çizilmiş olduğunu söyleyen Ataç, şairin herhangi bir ders vermediğini, düşündüklerini söylemediğini belirtir. Bu yüzden *"Bunun için hiçbirine 'dalkavuk' demeğe hakkımız yoktur. Onlar kendi işlerini görmüşler, yani şairlik etmişler, hem de işlerini iyi görmüşler, demek ki hiçbir suçları yoktur; bize düşen de onları saygı ile anmaktır."* (2008: 93).

Kimi zaman Divan edebiyatını / şiirini sert bir şekilde tenkit eden Ataç, kimi zaman da onun savunucusu olarak, Gölpınarlı' nın karşısında yer almıştır. Gölpınarlı' ya *"Biz seni düşündüğümüz zaman gözlerimizin önüne yeşil bir perdeyi yırtmakla övünen iki el, o çirkin resim mi gelecek? Kendine de, bize de nasıl kıydın, Abdülbaki?"* (Ataç 2015: 196) diye sorarken, onun *Divan Edebiyatı Beyanındadır'* daki eleştirilerinin yerinde ve doğru olmadığını belirtir. Kitabın kapak resmine öfkelenen Ataç, Gölpınarlı' ya *"Divan şiirine kıymışsın demiyorum, onu yıkamıyacağını, onun değme saldırışlara aldırmadığını Nabi Efendi çoktan haber vermiş"* (2015: 196) diyerek ona Nâbî'nin *"Eğerci köhne metâız, revâcımız yoktur - Revâca da o kadar ihtiyacımız yoktur."* beytini hatırlatır.

Nurullah Ataç, Divan şairleri konusunda da ikilemdedir. Caize hususunda şairlere haksızlık yapıldığını söylerken, Divan şairlerinin insana ve topluma uzak olmaları, toplumu yansıtmamaları hususundaki eleştirileri ise haklı bulur. *"Divan edebiyatı şairince dünyanin mihveri yalnız kendisidir. Bu şairlerden muhitini, içtimaî nizamdaki bozgunluğu, ihtiyaçları, umumî hayatı gören, hatta mahallî vak'alara, velev şahsî olsun, bir ehemmiyet veren yok dense yeri vardır."* (Gölpınarlı 1945: 38) gibi eleştirilere katılan Ataç, *"Divan şairi bir kimseden de, bir çağdan da haber vermez. Fuzuli'nin, Baki'nin, Nefi'nin divanlarını okurken o şairleri gözümün önüne getirecek bir şey yok ki kendimi de onlar gibi giyinmiş, onlar gibi yaşıyor sanayım. Divan şiiri, yalnız günümüzden değil, her türlü zaman kavramından, zaman kaygısından uzaklaştırır kişiyi."* (2015: 253) diye düşünmektedir.

Şairlerin, katı kuralları olan kaideleri belli bir gelenek içinde şiirlerini söylemeleri yönündeki eleştirilere de katılan Ataç, Fuzuli'nin, Baki'nin şiirlerinin hülâsa edilemeyeceğini, o şiirlerden, şairlerin düşünceleri ve hayatları hakkında bir şey çıkarılamayacağını söyler (2015: 58) ve Divan şairi ile ilgili olarak da *"Birtakım kurallar bellemiş, birtakım konular bellemiş, birtakım mazmunlar bellemiş, o mazmunları o kurallarla söyliyecek."* (Ataç 2014: 140) der. Benzer düşünceler Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından da dillendirilir: *"Şüphesiz kâinatları dardı; havasızdı, cezrî bir surette kendisini yenileştirmek imkânlarından mahrumdu."* [lar] (2014: 186).

Abdülbaki Gölpınarlı *"Kelimeler üzerine kurulmuş mecaz saltanatı"* (1945: 48) diye özetlediği Divan edebiyatına dair eleştirilerini şairler bağlamında ele almış *"Mecazlar âleminin ötesi yasaktır şaire. Fakat hakîkî hayat da bu mecazlar âleminin, bu altı, üstü, önü, ardı kapalı avuç içi kadar yerin ötesindedir ve orada ancak halk şairleri, divan şairlerinin beğenmedikleri halk şairleri vardır."* (1945: 48) demiştir.

Ataç'a göre ise Divan şairi insana ve topluma o kadar uzaktır ki âdeta başka bir dünyadandır. Ataç, şairlerin bizim acunumuzdan olmadığını düşünmekte, onların *"(...) biçim kaygıları bir yana, öteki kaygıları bizimkilere, günümüzün kaygılarına benzemez."* (2008: 176) demektedir.

Ataç'ın bahsettiği ve şairlerin "öteki kaygılar" ı diye geçiştirdiği hususları Gölpınarlı, Ataç'tan daha keskin bir dille söylemiştir: *"Biat merasimini müteakip yazılar*

sunulur, bekleme odasında hünkârın daveti sabırsızlıkla beklenir. Maksat, yeni padişahın iltifatına nail olmak değildir. Çünkü eskisine acınmak, binlerce vesileye başvurularak elde edilen mevkii kaybetme korkusundandır. Bütün bu yazılar, birer vasıtadır; gaye, haznedarın sunacağı mühürlü atlas kese ve kesenin içindeki altınların kemiyeti, ne suretle olursa olsun bu ihsanların kesilmemesi ve eksilmemesidir." (1945: 14-15).

Ataç da, aynı doğrultuda Divan şairlerinin yığınları, kamuyu kötü gördüklerini, yazdıklarını ancak büyüklere, seçkinlere beğendirmeğe çalıştıklarını, çokluğun anlamasını dahi istemediklerini belirtir. (2008: 158).

Ataç, Aralık 1953 tarihli bir yazısında, ilk sayısı 1 Kasım 1953'te çıkan *İstanbul* isimli bir dergiden şöyle bir alıntı yapar: *"Divan edebiyatı cemiyeti aksettirmez demek yanlıştır. O, teferrüatına kadar bir medeniyetin aynasıdır. Mazmunlara dikkat edin, her birinin içinde bir örf, bir itikat, bir efsane, o devirde giyilen, taşınan, yenilen, içilen, sevilen veya nefret edilen bir şey gizlidir. Okumasını bilen bu edebiyatta bütün bir tarihi ve cemiyeti bulur."* (Ataç 2012a: 150-151). Yazar, dergide çıkan bu ifadelerin yarı doğru olduğunu belirtir ve Divan edebiyatını bilen ve düşünerek okuyan her kişinin bütün kasidelerden ve gazellerden toplumun inanlarının, kanılarının çıkarılabileceğini fakat gündelik hayatın çıkarılamayacağını söyleyerek kısmen de olsa şairlerin topluma ve insana uzak olduğu fikrini değiştirmiş olur.

Ataç, *"Nedim kendi çağını günü gününe denecek gibi yaşıyan adamdır, gözleri arkada değil, çevresinde, bakıyor, kendi yanında olanlara bakıyor: 'Oh! ben büğünün adamıyım' diyor. Sadâbâd'ı övüyor, geçmişin solmuş çiçeklerini, yıkılmış bahçelerini değil..."* (2015: 190-191) diyerek bu defa da yukarıda bahsettiğimiz eski şiirlerden gündelik hayatın çıkarılamayacağı düşüncesi ile çelişir.

Ataç'ın anlattığı bu durumu Gölpınarlı farklı bir şekilde yorumlar: *"(...)bu düşünce sahibinin giden ağasıdır, gelen paşası. Elbette bu düşüncenin neticesi dalkavukluktur, neşesi sarhoş neşesi."* (1945: 44) Şair, halkın acınası hâlinden anlayamaz; yalnızca *"velinimetlerle mehtap safalarında vakit geçirir, çırağan zevklerinde bulunur, helva sohpetlerinde nükteler söyler ve yine evine kapandı mı bütün bu âlemler için divanları karıştırarak kasideler düzer; sevgilisine de hep birbirinin ayni ve önceki şairlerden farksız gazeller yazar."* (1945: 16).

Divan Şairleri Yeni Şeyler Söyler/ Söylemez

Divan edebiyatı tartışmalarının bir başka yönü mazmunculuktur. Divan şairlerinin aynı mazmunlar etrafında dönüp durdukları, hep aynı konuları hep aynı mazmunlarla dile getirdikleri pek çok eleştirmen tarafından dillendirilmiş, Divan edebiyatında şairler, yeni bir şey söylemedikleri için tenkit edilmiştir. Gölpınarlı bu edebiyatta yeni mevzu olamayacağını söyler ve *"Bu edebiyat, kullanılmış eşya satılan bir pazardır. Burada yeni bir şey görülse bile mutlaka eskidir."* (1945: 69) der. Ona göre *"Şair,*

düşünemez, düşündüğünü söyliyemez, mutlaka aynı şeyleri, aynı tarzda, yalnız uslûp hususiyetiyle meşrep hususiyetinin meydana getirdiği bir ayrı renkte söyleyebilirse söyler. Mazmunlar hep aynıdır, mecazlar hep aynı." (1945: 48).

Nurullah Ataç'a göre *"Türk şiiri yüzyıllarca yalnız sözleri biribiri arkasına dizmeğe çalışmış, gerçekten bir şey söylememiştir."* (Ataç 2015: 105). Eskilerde yalınlık ve yavanlık olduğunu söyleyen yazar eskilerin şiirlerinde mana aranmasının boş olduğunu ve mananın ancak son birkaç yıldaki şiirde bulunduğunu belirtir. Mazmunu buluş olarak tanımlayan yazar, eski şiirde ancak buluş olabileceğini söyledikten sonra *"Buluşu eski adiyla söyliyeyim, mazmun'u, mânâ saymak, ne dediğimizi bilmemek olur."* (2015: 105) der. Şiirde mana ya da konu olmadığı için de *"Okuyacaksınız, okuyacaksınız, bir fikir edinemiyeceksiniz: beğenip sevmek için, her seferinde yeniden anlamak için hiç durmadan okuyacaksınız..."* (2015: 128) diyen Ataç, zorluklarına rağmen eski şiirin okunması gerektiğini, bunun Türkçecilik için kaçınılmaz olduğunu belirtir.

Şairlerin hep aynı mazmunları kullanmaları, taklitçilikle suçlanmalarına da sebep olmuştur. Gölpınarlı'ya göre şair *".yeni bir tarih düşürmek, yeni bir kaside meydana getirmek için eski, yeni bütün divanlara bir kere daha başvurur!"* (1945: 17). Namık Kemal'in *"içki sofrası şaklabanlığı"* (Kahraman 1996: 26) olarak tanımladığı ve ahlâkla ilgisinin pek az olduğunu söylediği Divan edebiyatı için Gölpınarlı, *"Bilgi aynı, görgü aynı, duygu aynı. Bütün divan şairleri, bir meyhanenin içinde. Şarapları bir, sâkileri bir, kadehleri bir."* (1945: 77) değerlendirmesini yapar.

Ataç da bu düşüncelere katılır; şairlerin yalnızca üsluplarıyla birbirinden ayrıldığını söyler. Ona göre *"Düşünceler, duygular, sanat, güzellik ölçüleri bütün o şiirlerde birdir, yüzyıllar boyunca başkalaşmamış, kıpırdamamıştır."* (2015: 253). Gerçeğin ötesinde, değişmeyen durgun bir âlem olarak tanımladığı mazmunlar âlemi, şaire yeni bir şey söyleme fırsatı vermez. Şairin yeniliği ancak dildedir. O *"Bir gazelin hangi yüzyılda yazıldığını anlasanız bile içindeki düşüncelerden, duygulardan, sanat, güzellik ölçülerinden değil, ancak dilinden anlıyabilirsiniz"* (2015: 253) düşüncesini ortaya koyar.

Şair Sözü Gerçektir / Yalandır

Şairlerin sözlerinde gerçeklik aranmasının boş bir uğraşı olduğundan bahseden Ataç, *"Şu şair, övdüğü şu veziri gerçekten beğenir, sever miymiş, bilemeyiz, okuduğumuz kasideden o vezirin gerçek erdemlerini de anlayamayız, şair ona 'Sen Bermeki'den üstünsün.' der, ona da söyler bunu, başka bir vezire de söyler...."* (2012a: 151) demektedir.

Kuralı kaidesi, neyin ne şekilde söyleneceği belli olan bu edebiyatta, şairin kişiliğine, acılarına ve sevinçlerine dair bir şey bulunamayacağını ifade eden Ataç, "(...) *şairin, siz isterseniz âşığın deyin, güzellerde vefâ aradığı da yalandır. Vefâ aramak için kendi gönlünde sevgi bulunması gerektir, oysaki yoktur o sevgi, asıl yalan odur."* (1958: 32) diyerek, eski şiirin iki başkişisinden olan âşığın aşkına da inanmamaktadır. Başka bir

yazısında, *"İnanmayın, kapılmayın bütün o şairlerin dediklerine, hepsi yalandır, sevgi de yoktur, dert de yoktur, sevginin, derdin verdiği neşve de yoktur."* (Ataç 1958: 31) demekte, bunların belirlenen kaideler doğrultusunda dile getirildiğini anlatmaktadır. Ataç, şair sözünün yalan olduğu, şiirin gerçeğin sözcüsü, habercisi olamayacağı iddiasındadır.

DİVAN ŞİİRİNİN DİLİ ONU SEVMEYE ENGELDİR / DEĞİLDİR

Dilimiz, zevkimiz ne kadar değişirse değişsin eski şairlerin okunacağını söyleyen Ataç, başka bir yazısında bu düşüncesinin aksi istikametinde bir düşünce ortaya atmakta ve şöyle söylemektedir: *"Divan Edebiyatımız artık ölmüştür, Fuzuli, Baki, Nedim gibi şairlerin eserleri birtakım sebeplerle daha otuz kırk yıl okunsa dahi sonra ancak birkaç bilginin ilgilenip inceliyecekleri bir konu olacaktır. Yalnız dilleri bakımından değil, eserlerinin özü bakımından da o şairler günden güne bizden uzaklaşmada, bize yabancı olmaktadır."*(2012b: 61).

"Bütün kelimeler Arapça ve Farsçadır, fakat beyit ne Arapçadır ne de Farsça" (Gölpınarlı 1945: 97) diyen Gölpınarlı gibi Ataç'ın da hedefinde dil vardır; dilin değiştiğini dolayısıyla eski şiirin artık geride kalması gerektiğini söyler. Bir başka yazısında ise bunun dille bir ilgisi olmadığını söylemekte ve *"(...) Arap yazısını bırakıp Latin yazısını aldığımız için mi eskiden kalma yazınımızı okumaz olduk? yoksa eskiden kalma yazınımıza artık ilgilenmediğimiz, onu okumaz olduğumuz için mi Arap yazısını bırakıp Latin yazısını aldık? Latin yazısını almadan önce Fuzuli'leri, Nefi'leri, Nedim'leri pek mi okuyorduk?"* (2012b: 168) diye sormakta ve *"Bağlı kalsaydık eski uygarlığımıza, onun ürünü olan yazına bizim için gerekli bir besin diye baksaydık, Arap yazısını bırakıp Latin yazısını alamazdık."* (2012b: 168) demektedir.

Divan şiirinin yabancı kelimelerle kurulmuş olsa da yavan ve yalın olduğunu düşünen Ataç, Arapça ve Farsça sözlerin yerine Türkçeleri konulduğunda anlaşılmayacak, kavranmayacak bir şey olmadığını belirtir. Ancak fikirlerinde sürekli değişikliğe giden yazar bu konuda da okuyucusunu şaşırtmaz. Yabancı kelimelerin yerine Türkçelerinin konulmasını, o şiiri anlamak için yeterli bulan yazar, manayı anlamak için sözlüklere bakmak gerektiğini söylerken, başka bir yazısında Farsçayı mananın anahtarı olarak görür: *"(...) Farsçayı öğrenmeden de bizim Divan şiirimizin dilini öğrenebilirsiniz; çünkü Divan şairlerimizin dili, Farsçadan yığınlarla kelime almıştır, gene de özü değişmemiş, Türkçe kalmıştır. Ama İran şairleriyle bizim Divan şairlerimiz arasında dünya görüşünde, şiir görüşünde bir birlik var ki Farsçayı öğrenmeden işte onu iyice anlıyamıyorsunuz. Hafız'ın Nizami'nin gazellerine giremezseniz Baki'nin, Nedim'in mısralarının gizini çözemiyorsunuz."*(2014: 50-51).

Divan Şiiri Söz Oyunlarından İbarettir/ Değildir

Eskileri küçümsemediğini, büyüklüklerini bildiğini belirten Ataç, yalnız söz oyunları yapmakla suçlanan şairlerle ilgili olarak şairin sadece söz oyunu yapmadığını, söz oyunu olarak gördüğünüz ustalığın altında insana, insanlığa ait mesajların gizli olduğunu, Divan şiirinde bunu anlamanın güç olduğunu belirtir.

Ataç, bir yandan söz oyunlarını överken öte yandan Divan şiirinde anlamın söz oyunları yapılarak gizlenmesi, mananın anlaşılmak için özel bir uğraşı gerektirmesini eleştirir: *"Biz büğün şiiri doğrudan doğruya anlamak istiyoruz, şiirin sesini dinliyoruz, o ses bize mânâyı sezdirsin diyoruz. Kelimeleri parçalamak, aralarındaki gizli bağları, benzerlikleri aramak aklımıza gelmiyor. ' Maceramız bizim ey dil dahi çok su götürür.' mısraı bizde bir duygu uyandırıyor; ama bu mısrada macera kelimesini ma ile cer'e ayırmak, sonra o iki parçayı su götürmek deyimi ile karşılaştırmak bize bir tuhaf geliyor. O kadar ki böyle bir işi gülünç, çirkin buluyoruz."* (2015: 125-126).

Divan Şiirinde Aruzun Tıkırtısı / İttiradı

Aruzun ahenginden bahsedenlerin yanıldığını, aruzun ahengi değil ittiradı yani ritmi olduğunu iddia eden Ataç, aruzu marş musikisine benzetir. Gününün şairlerine alaycı bir üslupla, aruzu öğrenip onunla yazmaya başlamalarını tavsiye eder. Ataç'a göre onlar, sanatta kolaya kaçmak ve *"(...) ancak kalıplara dökülmüş lâkırdı etmek, çokluğun bir ninni gibi dinliyeceği tatsız, mânâsız mısralar sıralamak istiyorlar."* (2015: 73).

Aruzun ittiradı olduğunu söyleyen Ataç, başka bir yazısında bundan tıkırtı diye bahseder. Gençlerin aruzun tıkırtısını ahenk – ki yukarıda belirttiğimiz üzere ahengin de olmadığını söylemiş, ona ittirad demişti- sandığını belirten Ataç, gençlerin ona kapılsalar da çabuk usandıklarını ve gerçekte bir karşılığı olmadığını anladıklarını belirtir (2015: 254).

Ataç, *"Uzun hecesi olmayan dilimizin herhangi bir açık hecesi, aruzun uzun heceli kalıbına rasladı mı, yahut Farsça veya Arapça bir kelimenin kısa hecesi aruzun uzun hecesine tesadüf etti mi çekilecektir. Bu suretle dil, çekişlere ve ezintilere uğrıyacak, hele Türkçe, tamamiyle acayip bir hale gelecektir."* (Gölpınarlı 1945: 156) gibi aruzun ille de dilimizi çekip uzatmamızı gerektirdiği düşüncesine katılmamaktadır. Onun *"Usta bir şairin eline düştü mü, öyle bir uyuyor ki!"* (2015: 70-71) dediği aruz hakkında da sabit bir fikri olmadığı söylenebilir. Zira kendisi 'tıkırtı' dediği aruzla ilgili olarak şöyle söyler: *"Nereden, kimden almış olursak olalım, bin yıldır onu kendimize mal etmişiz, benimsemişiz. Geçmişten kalan bütün kitapları kapatamayız: onları ne zaman açıp okusak gene aruzla yazmak hevesi içimizde elbette uyanacaktır."* (2015: 72).

Divan şiirinde fikirlerin ölçüye feda edildiği yönündeki eleştirilere katılmayan Ataç, aruza katlanamayız diyenlerden olmadığını söyler ve böyle diyenlerin ne dediklerini bilmeyen kişiler olduğunu bildirir. Milli olmadığı için eleştirilen ölçü ile

ilgili olarak, "(...) *en büyük Türk şairlerinin işledikleri bir ölçüye millî değildir demek, yalnız o ölçüyü değil, onunla çalışmış şairlerimizi de bizden saymamak olur. Pek yalnız, pek tarihsiz kalıveririz.*" (2014: 31) der.

DİVAN ŞİİRİ GELENEĞİ SÜRDÜRÜLMELİ / SÜRDÜRÜLMEMELİ

Ataç, Divan şiiri geleneğinin en köklü geleneğimiz olduğunu söyler. Geleneği devam ettirmek hususunda olumlu görüşlere sahiptir. "*Edebiyatta bizim asıl büyük geleneğimiz, Divan şiiri geleneğidir.*" (2008: 41) diyen Ataç, şiirin ne yana yönelirse yönelsin, geçmişten tam kopamayacağı düşüncesindedir. Necatigil'in dediği gibi: "(...) *her şair bildiği, hatta bilmediği uzak kaknusların kalıtım sürdürücüsü olarak, bu altın zincirde bir halka oluşturur.*" (1983: 811).

Şiirin geçmişten kopamayacağını dile getiren yazar, öte yandan divanlarımızın da şairlerimizin de boş olduğunu düşünebilmektedir: "*Onları, o şairleri kurtarmağa çalışıyorlar, çocuklara onları öğreteceklermiş de büğünü düne bağlıyacaklarmış, kuşaklar arasında bağlar, köprüler kuracaklarmış, daha bilmem neler... Aldırmayın siz öyle sözlere. Derler, derler de yapamazlar. Geçen geçmiş, yıkılan yıkılmıştır. Gelenek dediğiniz, öyle gücün sürdürülemez. Türk toplumu, yüz elli yıldır Doğu'dan ayrıldı, Batı'ya yöneldi, Doğu'nun törelerine, Doğu'nun yasalarına, Doğu'nun değerlerine bağlı kalamaz.*" (Ataç 2014: 140).

Gelenek karşısında el pençe divan duranları sevmediğini söyleyen Ataç, "*Büğün, biliyoruz, bir tepki var, 'Geçemeyiz, geçmemeliyiz eski yazınımızdan! Ne yapıp yapıp onu öğretmeliyiz çocuklarımıza, yoksa geleneksiz bir ulus oluruz, sonu yamandır!' diye bağırıyorlar. Nereden öğrendiler bu sözleri?*"(Ataç 2012b: 168) diye sorar.

Bu düşüncesinde de değişikliğe giden yazar, "*Yeni soluğu duymak kavrıyabilmek için kişinin bütün dünyaya uzanan telleri olması gerektir.*" (2012b: 48) diye düşünmektedir. Yazarın bütün dünya dediği ise dün, bugün ve yarındır. O, gençlerin geçmişin insanları ile konuşmaya alışmadıklarını ifade eder. Ona göre "*Eskiler kendi yaşadıkları çağların dileklerini sezip, anlayıp onlara uymuş, onları söylemişler, büğünün insanının da bu yolu onlardan öğrenmesi gerektir.*"(2012b: 48). Geleneğin bilinmesi gerektiğini düşünür, çünkü "(...) *gelenek aşılmak ister, aşmak hızını verirse yaratıcıdır. Ama onu aşmak, ondan ileriye gitmek için onu bilmek gerekir.*" (Ataç 2012b: 48). Fakat gençlerin örnek alacağı bu geçmişte bizim eski şairlerimiz yokur. Gençler eski şairlerimizi değil, Yunan ve Latin dillerinin büyük yazarlarını örnek almalıdırlar. Şair bu son fikriyle de çelişir. Apollon ile Marsyas adlı yazısında: "(...) *içinde yaşadıkları toplumun izin verdiği bütün bilimi edinmeğe, o toplumun aydın, ince birer kişisi olmağa özenmişlerdir. Geçmişimizde, yeni yetişenlere örnek diye gösterebileceğimiz şairler varsa onlar gene de divan şairlerimizdir.*" diyerek şairlerin gençlere örnek olup olmaması konusunda da ikilemde kalışlarına bir örnek daha sunmuş olur.

Batının sanatında arayıcılık, Doğunun sanatında ise gelenekçilik olduğunu belirten yazar bu durgunluğu kabul etmez: *"Güzellik çağdan çağa değişmezse, bizden önce gelenler onu bulmuşlar da biz artık aramıyacaksak, büğün de şiir yazmanın ne yeri var? Eskiden kalanlar, örneğin Karacaoğlan'ın üç beş koşmasiyle Baki'nin birkaç gazeli nemize yetmez?"* (Ataç 2015: 189) diye sorar.

Sonuç

Eleştirmen – Denemeci Nurullah Ataç, keskin dili, çelişen ve değişen fikirleri ile edebiyat hayatında eleştirdiği kadar eleştirilmiştir. Kendisi de bu eleştirilere aynı sertlikte yanıt veren Ataç, fikirlerindeki değişmeden rahatsız olmamış, bunu bir düşünme belirtisi saymıştır. Bir düşünceye saplanmış olmama durumunu, özgürlük saymıştır. Sözlerindeki çelişmeden yerinmemiş, bunu türlü konularda fikri olma becerisi addetmiştir.

Yazar, ikilemlerini, yaratmış olduğu ve önce Keziban, daha sonra Allı ismini verdiği karakterle okuyucusuna nakletmiştir. Onun Keziban / Allı ile girdiği hayali tartışmalarda / sohbetlerde ortaya atılan bütün zıt fikirler yazara ait olmakla birlikte, Keziban / Allı, yazarın bir anlamda iç sesi olma vazifesini görmüştür.

Ataç, ikilemlerini yalandan kaçınmasıyla izah etmiş; duyguları ile hareket etiğinde Divan edebiyatını sevmiş, aklı ve düşünceleri ile baktığında bu edebiyattan nefret ettiğini belirtmiştir.

Her fırsatta devrimci olduğunu söyleyen yazar, devrimci olmayı Batılı olmayla eş tutmuş, Divan edebiyatını Batı ile arasında bir perde olarak görmüştür. Divan edebiyatı ile arasına koyduğu mesafe konusunda net olamayan Ataç, kimi zaman bu edebiyatı gömmekten bahsetmiş, kimi zaman yeni benlik kuruluncaya kadar, bir süreliğine bu edebiyatın kapanması gerektiğini düşünmüştür.

Ataç, Divan edebiyatına karşı gençlerin tutumunun ne olması gerektiği konusunda da ikilemdedir. Devrim için zararlı bulduğu Divan edebiyatından gençlerin uzak durmasını isteyen yazar bir yandan da eski şiiri okumayı dilimizi öğrenmek için şart koşmaktadır. Gençlere edebiyatı sevdirmek için onlara Batı şiirlerini okutmak gerektiğini bildiren yazar, Divan edebiyatı sevgisinin gençleri Doğulu olmaktan kurtaramayacağını düşünür. Divanları gençlerden saklayalım, dediğini unuturcasına onlarda Divan edebiyatına karşı sevgi uyandırmak için çok çalıştığını da ifade eder.

Divan şairleri konusu da şairin kafasında net değildir. Divan şairlerinin dalkavuklukla suçlanmasının onlara haksızlık olduğunu düşünen Ataç, onların şairlik vazifesini yaptığını belirtmektedir. Bununla birlikte, şairlerin şiirlerini yalnız seçkinler için yazdığını dile getirmiş, bahsi geçen edebiyatın 'zümre edebiyatı' olduğu fikrine de katılmıştır.

Eski şiirde mana olamayacağını söyleyen Ataç, mazmunu 'buluş' olarak isimlendirir ve eski şiirde mana değil, ancak buluştan söz edilebileceğini düşünür. Hep aynı şeylerin aynı kalıplarla / mazmunlarla söylenmesi şairleri birbirinden farksız kılsa da, ona göre Divan şairleri az da olsa birbirinden farklıdır ve fakat onların bu farklılıkları ancak dildedir.

Eskilerin kıymetini ve büyüklüğünü bildiğini söyleyen Ataç, başka bir yazısında büyük şair olmadığını, yalnızca güzel beyitler olduğunu iddia eder.

Dil ve zevk ne kadar değişirse değişsin eski şiirin daima okunacağını düşünen yazar, başka bir yazısında, eski şiirin ancak otuz kırk yıl daha okunabileceğini, sonrasında sadece bir araştırma konusu olacağını düşünmektedir.

Eski şiiri yavan bulan yazar, onu anlamak için Farsça bilmeye gerek olmadığını, bir sözlüğün yeterli olacağını bildirir. Değişken fikirlerin sahibi, bu fikrinden cayarak, gazellerin içine girmek ve o şiirleri anlayabilmek için Farsça bilmenin zorunlu olduğunu söyler.

Söz oyunlarının altında insanlığa ait büyük mesajlar gizlendiğini düşünen yazar, başka bir defa da yaşadığı çağın artık mana avcılığı yapmak istemediğini söylemektedir. Mananın söz oyunlarının arkasına gizlenmesini ve anlaşılmak için özel çaba gerektirmesini yanlış bulur.

Aruzun ahengi yerine ittiradı/ ritmi olduğunu belirten yazar onu marş musikisine benzetir. Kolaya kaçmak isteyenlere aruzla yazmayı tavsiye eder. Başka bir yazısında aruzun ittiradını tıkırtıya dönüştüren Ataç, aruz konusunda da çelişkili ifadelerine devam eder. Gençlerin bu tıkırtıdan çabuk sıkılmalarına ve vazgeçmelerine sevinen Ataç, başka bir yazısında da onu milli saymamanın hata olacağını ve sahiplenilmesi gerektiğini belirtir.

Divan şiiri geleneğinin en köklü geleneğimiz olduğunu belirten Ataç, şiirin geçmişten asla kopamayacağını düşünür. Asla kopamayacağını düşünse de kendiyle çelişmekten vazgeçmeyen Ataç, gençlere eski şiiri öğreterek geçmişle gelecek arasında bağ kurulabileeceğine inanmaz. Geleneği sürdürmenin kolay olmadığını söyleyen yazar, 'geçen geçmiş, yıkılan yıkılmıştır' diye düşünmektedir.

Netice itibariyle Ataç'ın Divan şiirine karşı tutumu pek çok yazısına rağmen sadece kendisinde gizli olarak kalmaya devam edecek, çelişkileri, ikilemleri onu tam da kendisinin istediği gibi bir yerde tutacaktır. Düşünceleri ile iki tarafta da sayılabilen yazar bu nazarla hem haklı hem haksız çıkmıştır denilebilir.

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk (2014), *Divan Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (1958), *Okuruma Mektuplar*, İstanbul: Varlık Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2004), *Günce 1953-1955*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2008), *Söyleşiler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2012a), *Dergilerde*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2012b), *Diyelim ~ Söz Arasında*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2013), *Günce 1956-1957*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2014), *Karalama Defteri ~ Ararken*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ATAÇ, Nurullah (2015), *Günlerin Getirdiği ~ Sözden Söze*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1945), *"Divan Edebiyatı Beyanındadır"*, İstanbul: Marmara Kitabevi.

KAHRAMAN, Mehmet (1996), *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: Beyan Yayınları.

KISAKÜREK, Necip Fazıl (2013), *Edebiyat Mahkemeleri Doğu Edebiyatı / Dil Raporları*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

NECATİGİL, Behçet (1983), *Bile / Yazdı (Yazılar)*, İstanbul: Cem Yayınevi.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2014), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.